

PHILOLOGY AND LINGUISTICS

 DOI 10.51582/interconf.19-20.09.2023.017

Морфологічний спосіб творення словотвірної термінної лексики в українській мові

Мунтян Олександр Олександрович¹

¹ кандидат філологічних наук, доцент кафедри філології та перекладу;
Київський національний університет технологій та дизайну; Україна

Анотація.

Статтю присвячено дослідженню української термінної лексики, утвореної морфологічним способом. У дослідженні проаналізовано словотвірні моделі, за якими утворюється термінологія словотвірного рівня мови, детально розглянуто форманти, які використовуються у цих моделях.

Ключові слова:

термін
суфікс
префікс
способи словотвору

PHILOLOGY AND LINGUISTICS

Термінна лексика словотвірного рівня мови, маючи специфічні лексико-семантичні та функціональні параметри, вирізняється з-поміж інших терміносистем особливостями змісту й структури, способами словотворення, джерелами поповнення.

Статтю присвячено дослідженню термінної лексики, утвореної морфологічним способом словотвору.

Морфологічний спосіб словотвору слів – це такий спосіб деривації, за якого афіксальна морфема з'єднується з кореневою частиною слова за визначеними словотворчими моделями. При цьому афікси, які будують новий термін, у готовому вигляді запозичуються із загального морфологічного фонду.

Зазвичай українські лексеми утворюються префіксальним, суфіксальним, префіксально-суфіксальним, суфіксально-постфіксальним, суфіксально-префіксально-постфіксальним способами. В українській мові існує багато моделей афіксального творення, але терміни утворюються лише за деякими моделями, які ми розглянемо у нашій лінгвістичній розвідці.

Суфіксація є одним з найпоширеніших способів творення як загальнонавчаних слів так і термінологічної лексики. У процесі творення термінів цим способом відбувається «включення вихідного знака в клас знаків, позначених суфіксом». Суфікси виразно відрізняються від префіксів широким діапазоном варіювання. Виконуючи функцію ономазіологічного базису, суфікси відносять певної поняттєвої категорії й експліцитно відображають категоріальні зв'язки понять певної галузі.

Аналіз суфіксації, на наш думку, треба проводити саме в межах лексико-тематичних груп термінної лексики, це робить можливим оцінку продуктивних і непродуктивних моделей словотвору термінів, допомагаючи цим самим унормуванню терміносистеми.

Серед основних засобів з семантикою дії, процесу та операції треба зазначити суфікси *-нн(я)*, *-анн(я)*, *-енн(я)*, *-інн(я)*, які вказують на словотвірне значення предметної дії, процесу та які приєднуються до основи дієслова. Термінна лексика, утворена за допомогою цих суфіксів, позначає не дію в її конкретному прояві, а лише називає її. Такі терміни будуються за моделлю «основа дієслова + *-ння*» (*V + -ння*):

PHILOLOGY AND LINGUISTICS

чергування, калькування, накладання, суміщення, нарощення, зрощення, опрощення, калькування, скорочення, усічення, спрощення [4]. У словотвірних ланцюгах вони відображають системні зв'язки між поняттями: *черга – чергувати – чергування*. Загалом суфікс *-нн(я)* в українській словотвірній термінології дуже продуктивний і має великі можливості для творення нових дериватів віддієслівних основ.

Від основи прикметника за допомогою продуктивного суфіксом *-ість* творяться терміни зі значеннями «процес», «предмет», «властивість». Такий словотвірний тип є продуктивним у лінгвістичній термінології: *валентність* – «здатність морфем сполучатися з іншими одиницями в межах слова»; *варіантність* – «здатність одиниць морфемної підсистеми мови мати варіанти»; *мотивованість* – «здатність похідного слова виявляти свою формально-семантичну співвідносність із твірним»; *подільність* – «здатність слова, основи слова поділятися на значущі елементи»; *похідність* – «здатність похідного слова виявляти формально-семантичні зв'язки з його твірним»; *продуктивність* – «здатність одиниць словотвірного рівня виступати активним засобом у процесах формо- і словотворення»; *регулярність* – «здатність одиниць морфеміки і словотвору виявляти певний ступінь повторюваності»; *співвідносність* – «здатність морфем послідовно поєднуватись одна з одною у лінійному ряді, утворюючи морфемну синтагму» [1].

Суфікс *-ість* має високу продуктивність, що зумовлено загальною тенденцією розвитку словотвірної системи в підмові лінгвістики.

Запозичений з латинської мови суфікс *-ацій* фіксується в іменникових основах жіночого роду, вказуючи на дію або її результат. Слід зазначити, що віддієслівні терміни такого типу творяться лише від запозичених основ:

Словотвірні терміни з суфіксом *-ацій* можна поділити на 2 групи:

I група – утворення терміна з додаванням префікса: *конфіскація, редуплікація, деетимологізація, субстантивізація, десуфіксація, кодеривація, суфіксація, універбація, препозиціоналізація, інтерфіксація* [1].

II група – утворення терміна без додавання префікса: *нумералізація, мотивація, лексикалізація, акцентуація,*

PHILOLOGY AND LINGUISTICS

деривація [1].

Варто зазначити, що деривати з морфемою на -ацій будуються від дієслівних основ із суфіксом -ува й виражають семантику «опредметнена дія», наприклад: *мотивувати* – *мотивація*, *конфіскувати* – *конфіскація*, *акцентувати* – *акцентуація*, *редуплікувати* – *редуплікація* [2].

Слід виокремити терміни-прикметникові із суфіксом -альн- (-іальн-, -уальн-), які за походженням є запозиченнями з латинської мови, хоч часто й утворювалися в наслідок додавання до латинського ад'єктивного суфікса -al(is) українського суфікса -н-: *постфіксальний*, *інтерфіксальний*, *складноафіксальний*, *фінальне*, *субстанціальний*, *конфіксальний*, *афіксальне*, *префіксальний*, *суфіксальний*, *постфіксальний*, *унікальний*, *привербальний*, *оказіональна*, *приадвербіальний*, *ініціальне* [2].

Менш продуктивними у словотвірній термінології виступають суфікси – *ізм* (оказіоналізм), – *тор* (мотиватор).

До складу словосполук також можуть входити відносні прикметники, утворені від основ іменників за допомогою таких суфіксів:

1. -нн: (вторинний, словозмінний, первинний, множинна) [2];

2. -нн, -ан(-ян): (комбінована, мішана, перервана, незв'язана, мотивована, полімотивоване, усичуваний) [2];

3. -нн -н: (етимологічний, морфологічний, активний, багатозначний, модифікаційний, мутаційний, моносемічний, негативний, неперспективний, непохідний, непродуктивний, нерегулярний, однозначний, перерваний, перспективний, полісемічний, постфіксальний, похідний, продуктивний, регулярний, синкретичний, сегментний) [1];

4. -нн -ен: (виражений, кореневий, запозичена, складений, спрощена, усічена, ускладнений) [1];

5. -нн -ов: (звукова, складова, уламкова, нульовий, службова, залишкова, базова, відзайменникове, неповна, видовий, описове, міжчастиномовний, відмінкова) [4];

6. -нн -ев (однокореневе, кореневий) [1];

Менш продуктивною в творенні словотвірних термінів є префіксація, тому що основи іменника префіксальним способом творяться відносно рідко.

Префікс суб-, запозичений з латинської мови, функціонує

PHILOLOGY AND LINGUISTICS

з семантикою «розміщення під чимось, підпорядкованість», слугує формантом для творення термінів-іменників і термінів-прикметників різних лексико-семантичних груп: субморф (N), субморф афіксальний (N + Adj), субморф префіксальний (N + Adj), субморф суфіксальний (N + Adj), субморф частотний (N + Adj), субморф флексійний (N + Adj), субморфна основа (Adj + N), субстантиват (N), субстантиват еліптичний (N + Adj), субстантивація (N), субстантивація еліптична (N + Adj), субстантивація неповна (N + Adj), субстантивація оказіональна (N + Adj), субстантивація повна (N + Adj), субстантивація семантична (N + Adj), субстантивоване слово (Adj + N) [4].

З семантикою «заперечення ознаки предмета або протилежної дії чи процесу, що названі словом-мотиватором» продуктивним засобом творення іменних частин мови виступає префікс не-, наприклад: афікс негативний, афікс неперспективний, афікс непохідний, афікс нерегулярний, афікс непродуктивний, афікс нерегулярний, морфема несегментна, морфонологічні процеси нерегулярні, немотивоване слово, невивідне слово, неподільна основа, неподільність, неподільність основи, неподільність слова, непохідна основа, непохідне слово, непохідність, непохідність основи, непохідність слова, непродуктивна модель, непродуктивність, непродуктивність типу, нерегулярність, нерегулярність словотвірного типу, нерегулярність афікс [1].

Досить продуктивними префіксами іншомовного походження є префікси із заперечним значенням (дез-, де-, а-), які приєднуються до запозичених основ (деетимологізація, деад'ектив, декомпозиція, десуфіксація, деафіксація, декореляція, депрефіксація, десубстантив, деформант, дезафіксація, афіксоїд, афіксація, асемантема [1].

Серед малопродуктивних префіксів словотвірної терміносистеми слід виділити такі:

ком- - префікс зі значенням об'єднання, спільність - композит, композиція [1];

ім- - префікс зі значенням заперечення, відсутності чогось, проникнення в ось: імперфектний [1].

інтер- - префікс, який означає перебування між, поміж: інтерфікс [1];

пара- - префікс, що означає суміжність, з міну, відхилення: парадигматика, пара синтез [1].

PHILOLOGY AND LINGUISTICS

кон- – префікс, що означає об'єднання, спільність, суміжність: *контамінація, конфікс, конфіскація* [1].

ре- – префікс, що означає зворотню або повторну дію: *редеривація, регулярність, редуплікація* [1].

су- – префікс, що вказує на об'єднання чогось на певній основі: *суфіксема, суфіксація* [4].

транс- – префікс, що означає «через», «за», «пере» : *транспозиція* [1].

Суфіксально-префіксальний спосіб словотворення у словотвірній терміносистемі більш продуктивний, ніж чиста префіксальний, особливо у відіменникових термінах: *деетимологізація, інтерфіксація, де суфіксація*[1].

Отже, морфологічний спосіб досить продуктивний при творенні термінів.

References:

- [1] Вакарюк Л.О., Панцьо С.Е. Український словотвір у термінах. Словник-довідник. Тернопіль: Джура. 2007. 260 с.
- [2] Плигун О. А. Диференціація метазнаків «Термін», «Термінологія», «Терміносистема». *Германська філологія: збірник наукових праць*. Чернівці: Видавничий дім "РОДОВІД". 2014. С. 159 – 162.